

MEDYATİK MEZHEPLER TARİHİ YAZICILIĞI

Orhan ATEŞ*

Öz

Bu makalede Taha Akyol'un *Hâricîlik ve Şîa* adlı kitabının Hâricîlik ile ilgili birinci bölümü incelenecektir. Amaç, Taha Akyol'un Hâricîlikle ilgili fikirlerini yargulamak ya da yanlışlamak değil eserinde kullandığı medyatik yazım üslubunu anlamaya çalışmaktır. "Medyatik mezhepler tarihi yazıcılığı" şeklinde geleneksel bir yazım biçimi olmakla birlikte teknolojik gelişimin sağladığı imkânlar ölçüsünde gelecekte sıkça kullanılması muhtemel bir yöntem olarak görülmektedir. Medyatik anlatımın geleneksel anlatıma göre hem ikna gücü çok fazla hem de etki alanı daha geniştir. Ayrıca geleneksel kaynakları okuma ve anlama sürecinde karşımıza çıkan sıkıcılık medyatik tarzda adeta eğlenceye dönüşür. Medyatik mezhepler tarihi yazıcılığı gücünü okuyucuyu kendisine bağlayan bu cezp edici yanından almaktadır.

Anahtar kelimeler: Medya, Mezhep, Taha Akyol, İbâdiye, Hâricîlik, Şîa

Abstract

The Case of Supremacy and the Companions of Prophet Muhammad After the Prophet According to Ibn Hazm

This article examines the first part of Taha Akyol's Khârijism and the Shi'a book which is named with Kharijite. Our aim is neither to judge nor to falsify Taha Akyol's ideas on Khârijism, we try to understand his mediatic writing style. There is no mediatic sectarian historiography in Secterian History. However, it seems possible, frequently used format in future within the possibilities provided by technological development. Mediatic narrative is much wider and it has persuasive power according to traditional narrative. While additionally reading classical sources has dullness, in mediatic style, the process turns to delight. Mediatic sectarian historiography gets its power from its attracting side to the reader.

Keywords: Media, Sect, Taha Akyol, İbadite, Khavarij, Şîa.

* Doç. Dr. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri

Giriş

Görsel ve yazılı medyanın muhatap kitle üzerindeki etkisi tartışılmaz bir gerçektir. Ayrıca medyanın sosyal hayat için sağladığı faydalar inkâr edilemez. Medya tarafından üretilen bir kısım ürünlerin araştırmaya¹ ve yargılamaya² konu edilmesi medyatik söylemin muhatapları üzerindeki etkisini göstermektedir. Medyanın sosyal hayat için sağladığı katkılar inkâr edilemez. Hele kötü örneklerden yola çıkarak medyanın faydasızlığını iddia etmek medya adına tümenden haksızlık olur.

Bu çalışmanın konusunu Taha Akyol³ tarafından medyatik bir üslupla yazılan *Haricilik ve Şia*⁴ adlı kitabın Haricilikle ilgili ilk bö-

¹ Goethe'nin yazdığı *Genç Werther'in* acıları ümitsiz bir aşk üzerine kuruludur.

Bu romanda, Werther'in aşkı için intihar edişi kahramanca ve yüceltilerek anlatılır. Avrupa'da bu romanın ardından birçok intihar vakası yaşanmıştır ve birbirini takip eden intiharlara-taklit intihar- *Werther Etkisi* adı verilmiştir. Werther Etkisi, ülkemizde Siirt'te başlayan (Güneydoğu Anadolu'daki) birçok kızın ardı ardına intihar etmesiyle yaşanmıştır. Geçenlerde (2006-2007) bizim sevgili medyamız, müthiş bir haber bularak, genç kızlarımıza yaşadıkları dram yetmiyormuş gibi yeni bir seçenek sunmuş, bunu allayıp pullamış ve genç kızlarımızı intihara sürüklemişti. Başarşlan, Suzan, "Medya İntiharların Artışında Ne Kadar Etkili" s. 9-11, www.derindüşünce.org

² Gerçekten de bazı kriminal şiddet olaylarıyla televizyon programlarında sunulan kurgusal olaylar arasında dikkat çekici benzerlikler görülebilmektedir. Hatta bunların açıkça model alındığı saldırılara, tecavüzlere ve cinayetlere rastlanmaktadır. "Born Innocent" adlı sinema filmindeki tecavüz sahnesinin ardından, pek çok genç izleyicinin bunu taklit ederek tecavüz suçu işlemiş olması sebebiyle NBC televizyonu aleyhine kamu davası açılmış olması tipik bir örnektir. Günay, Rafet, "Medyanın İnsanlar Üzerindeki Olumsuz Etkileri" s.55, www.derindüşünce.org

³ **Taha Akyol**, Gazeteci, yazar: 1946 yılında Yozgat'ta doğdu. Babası Mustafa, annesi Fatma Akyol'dur. İlkokul, ortaokul ve lise öğrenimini Yozgat'ta tamamladı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi. Yazarlık mesleğine 1977 yılında Hergün gazetesinde başladı. 12 Eylül 1980 darbesi öncesinde Milliyetçi Hareket Partisi yönetiminde bulundu. Darbe sonrasında tutuklandı ve uzunca bir süre Mamak Cezaevi'nde yattı. Askeri mahkemede yargılandı ve beraat etti. Yankı dergisinde, Tercüman, Meydan ve Milliyet gazetelerinde çalıştı. 80'li yılların ortalarından itibaren milliyetçi çizgiden uzaklaşarak muhafazakar-liberalizme daha yakın durmaya başladı. Akyol'un Milliyetçi kesime Muhafazakar-liberalizmi anlatma konusunda büyük bir boşluk doldurdu denilebilir. Siyasi ve iktisadi olarak kendisi tam bir klasik liberal iken, kültür ve dış politika alanında sağ-kanat yaklaşımı benimsemektedir. Öte yandan sol literatüre de hakim olduğu söylenebilir. Halen CNN Türk

lümü oluşturmaktadır. Yazarın “neyi” anlattığından ziyade konuyu “nasıl” anlattığı bizi daha çok ilgilendirmektedir. “*Mezhepler tarihi yazımında medyatik anlatım*” şeklinde adlandırılan bir gelenek ol-mamakla birlikte, çalışmamız mezhepler tarihi yazımının geçmişinde var olan bir yazım geleneğinin özelliklerini deşifre etmek değil ileti-şim araçlarının baş döndürücü gelişiminin sağladığı imkânlara pa-ralel olarak gelecekte daha çok kullanılması muhtemel bir üslubu ve özelliklerini anlama denemesidir.

Son zamanlarda Alevilik başta olmak üzere son zamanlarda ve artan sıklıkta mezhepler tarihinin konularının medyatik bir tarzda hem yazılı hem de görsel basında ele alınması;⁵ mezhepler tarihi yazıcılığında medyatik yazım usulünün/üslubunun ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Medyatik yazım kadar ekran mahareti ile gör-sel medyatik anlatım da (belgeseller, haber programları, tartışmalar vs) ayrı bir öneme sahiptir.

Eş’arî’nin ifade ettiği gibi fırkaların doğru anlaşılması, tasviri⁶ bir yöntem içinde yansız bir anlatımla okuyucuya/seyirciye sunumu ile yakından ilgilidir.⁷ Ancak olay ve hadiselerin belli bir kültür içeri-

program yapımcısı ve Hürriyet Gazetesi’nde yazar olarak çalışmaktadır. Ta-ha Akyol evli ve iki çocuk babasıdır ve TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversi-tesi Müttevelli Heyeti üyesidir.

⁴ Akyol, Taha, *Haricilik ve Şia*, İstanbul 1988.

⁵ Aleviliğin Ders Kitaplarına Girmesi Tartışması (NTV) Cumhuriyet Gazetesi Yazarı Miyase İlknur, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mezhepler Tarihi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Sönmez Kutlu, Cem Vakfı Başkanı Prof. Dr. İzzet-tin Doğan; NTV ’nin Yakın Takip Programında **Yeni Anayasa Taslağı ve Din Kültürü Dersi Tartışması** 20.09.2007 tarihinde 15.15’de NTV’nin Yakın Takip programında Prof. Dr. Halis Ayhan, Neyyire Berktaş ve Prof.Dr. Sön-mez Kutlu’nun katıldığı "Yeni Anayasa Taslağı ve Din Kültürü" ile ilgili bir tartışması.

⁶ Felsefede bir olguyu değerlerden bağımsız anlatmaya tasviri yöntem denir. Mesela bir çiçeğin oluşumunun tümüyle görünen maddi sebeplere bağlanarak anlatılması gibi. Söz konusu çiçeğin oluşumunu anlatırken her hangi bir noktada ilahi irade işe karıştırıldığı zaman anlatım tasviri olmaktan çıkar te-olojik olur. Bizim burada “tasviri” yöntemden kastımız yazarın objektivitesi-dir. (O. A)

⁷ Eş’arî, Makâlâtü’l-İslamiyyin ve’htilâfu’l-Musallîn, (thk. Hellmut Ritter) Wies-baden 1980, s. 1; İbn Teymiyye, Takiyyüddin Ahmed b. Abdi’l-Hâlim, Min-

sinde şekillenmiş ve yine belli bir anlayışa angaje olmuş şuurlardan aktarıldığını unutmamak gerekir. Bu bağlamda ortaya konan metin yazarın dünya görüşünden bağımsız olmadığı gibi yazarın niyetini dışlayarak metni doğru anlamak da mümkün görünmemektedir.

Bir şeyin hakikatini bilmeyi amaçlayan bilimsel etkinlik, isimlendirme ve o şeye ait özelliklerden yola çıkarak tanımlama/açıklama ile başlar. Daha sonra gruplandırma, ilişkiler kurma, nedensellik bağlarıyla açıklama, ileriye tahmin ve en sonunda kontrol aşaması ile sonuçlanır. Yapılan açıklamanın doğruluğunu belirleyen çok sayıda sebep vardır; açıklanan şeyin belirsizliği, açıklayanın ortaya koyduğu niyet, entelektüel zeka ve üretilen bilginin doğası bunlar arasında sayılabilir. Bu bağlamda bir olgu ile ilgili açıklama;

- a. Tanımlaması yapılan şeyi özellikleri ile kuşatan doğru bir açıklama olabilir.
- b. Her zaman kötü bir niyete bağlamamak şartı ile açıklama bazen yanlış olabilir.
- c. Açıklama, bazen başkalarının çıkarlarından yola çıkarak doğru olarak takdim ettiği tanımlamanın farkında olmadan yeniden üretilmesi şeklinde gerçekleşebilir.
- d. Yanlış bir açıklama çıkar hesabı yapan birileri tarafından yeniden üretilmiş olabilir.
- e. Açıklama yanlışlığı bilindiği halde bazı siyasi ve ekonomik vb kaygılarla yeniden üretilmiş olabilir.
- f. Açıklama doğru olarak kabul edilen yanlış imajlar oluşturmak için de yapılmış olabilir.⁸

Sosyal bilimlerde bir olgunun yalnızca kendisiyle sınırlı kalınarak açıklanması yeterli değildir. Tanımın kuşatıcılığını yakalamak için nesnellüğümüz yanında olguyu zaman ve mekân bağlamında ele

hâcû's-Sünneti'n-Nebeviyye fi Nakzı Kelâmi's-Şîa ve'l-Kaderiyye, (thk. Muhammed Reşâd Sâlim), 1986, cilt V, s. 268.

⁸ Erdoğan, İrfan, *Medya Sosyolojisi*, Eskişehir 2013, s. 3.

almamız gerekir.⁹ Mezhepler tarihi kaynakları başlangıçta siyasi gayelere matuf bir şekilde ortaya çıkan daha sonra kelamî mahiyet kazanan toplumsal yapılardır. İlerleyen süreçte insanların dinlerini fırkalar üzerinden öğrenmesi ve fırkaların doğrudan bir meşruiyet aracı olarak kullanılması bu alanda yapılan açıklamaların sorgulanmasını önemli hale getirmiştir. Kadim ve çağdaş fırka kaynaklarının birbirleri hakkında yürüttükleri eleştiriler bunun en açık örneğidir.

Klasik mezhepler tarihi kaynaklarının fırkalarla ilgili yaptıkları tanımlamalar sonraki araştırmacılar üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Bu tanımlamalara yön veren ana saik çoğu defa mezhep taassubudur. Bu gün itibarıyla gelinen noktada, fırkalarla ilgili yeni tanımlamalara giderken geçmişin taassubundan azade olarak, fırkaları kendi bağlamında ve kendi kaynaklarını temel alan yeni bir bakış açısına ihtiyaç vardır.

Görsel ve yazılı medya kısa zamanda geniş halk kitleleri üzerinde derin etkiler bıraktığından medyatik yazım usulünün mezhepler tarihinin herhangi bir konusunu ele alış biçimi bu sahanın araştırmacıları açısından büyük önem arz etmektedir. Kuşkusuz medyanın kendine özgü bir mantalitesi ve anlatım tekniği vardır. Fırkalarla ilgili yazılı anlatı ve görsellerin doğru anlaşılıp, sağlıklı değerlendirilmesi; okurun manipülasyonlardan korunması ve mezhepler tarihi araştırmacılarının medya tekniklerini kullanarak düşüncelerini ifade edebilmeleri bu mantaliteleri ve teknikleri iyi bilmeyi gerekli kılmaktadır.

Görsel ve yazılı medyamızda başka örnekleri olmakla birlikte, prototip bir çalışma oluşturabilme ve bir makalenin sınırları içerisinde kalabilmek amacıyla Taha Akyol'un *Hâricilik ve Şîa* adlı eserinin Hâricilik bölümünü makalemize konu edindik. Bu eseri özellikle seçmemizi gerekli kılan diğer bir sebep ise eserin yazarı ile ilgilidir. Şöyle ki, Taha Akyol, medyada ki saygınlığı yanında hukuk ve sos-

⁹ Evkuran, Mehmet, "Zaman, Bilinç ve Tarih Algısı Üzerine -Teolojik Açıdan Bir İnceleme" *Mîlel ve Nihal*, c. IV, sayı, 3 Eylül – Aralık, İstanbul 2007, ss. 32-40.

yoloji formasyonuna sahip ve medya sektöründe Haricilik konusunu en iyi bilenlerden birisidir. Ayrıca yazdığı eserlere kamuoyu büyük ilgi göstermiştir.¹⁰ Özellikle sosyal hadiselerin izahında sosyal-psikolojik çözümlemelere gitmesi ve sebep sonuç ilişkilerini açığa çıkarma çabası Akyol'un eserlerine ilgiyi artıran bir husustur. **Hâricîlik ve Şîa** adlı eseri okurla buluştuktan kısa bir süre içinde medyatik yazımın kendisinden beklenen etkiyi göstermiş ve Haricilik konusunda sadece sıradan vatandaş değil bu konuda eğitim alan kesimlerin bile Haricilikle ilgili zihinsel inşalarında etkili olmuştur.

Eser Hakkında

Eserin Muhtevası

Taha Akyol'a ait **Hâricîlik ve Şîa** adlı eser, birinci bölümü Haricilik ikinci bölümü Şîa olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan Haricilik; Büyük Fitne, Eylem ve Fraksiyonlar, Kabile Toplumu Ve Kabile İnsanı ve Geçiş Toplumunda Haricî İdeolojisi olmak üzere dört ana başlıktan oluşmaktadır.

"Büyük Fitne" ana başlığı altında geçen iç başlıklar yazarın niyeti hakkında bir karara varmamızı kolaylaştıracak niteliktedir. Bazı misaller verecek olursak; Sahabeye Müslüman Kılıcı, Koyun Boğazlar Gibi Boğazlar, Kabile Ruhu, Bilgisizce Direnme, Haricîler'in Alimleri Yoktur, Bedeviler Gerilim İçindeydiler, Devlet Kurumuna Tepki, Çocukları Bile Kılıçtan Geçirdiler. Bu bölümde, Haricîler'in

¹⁰Akyol tarafından kaleme alınan eserlerin bir kısmı: *Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes; Ama Hangi Atatürk/ Ocak 2008 /3. baskı Mart 2008; Medine'den Lozan'a / Kasım 2004; Kitaplar Arasında / Haziran 2002/2. baskı Aralık 2005; Hariciler ve Hizbullah, İslam Toplamlarında Terörün Kökleri / Mart 2000 / 3. baskı Nisan 2000; Mezhep ve Devlet, Osmanlı'da ve İran'da / Ocak 1999 / 7. baskı Kasım 2006; Hayat Yolunda, Gençler İçin Anılar ve Öneriler / Kasım 1997 / 8. baskı Ekim 2007; Bilim ve Yanılgı / 1997 / 5. baskı Aralık 2005; Haricîlik ve Şîa; Hayat Yolunda; Lenin'siz Komünizm; Politikada Şiddet; Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye; Tarihten Geleceğe; Osmanlı Mirasından Cumhuriyet Türkiye'si'ne; Ortak Acı 1915*

Sıffin savaşında Tahkîm kararına¹¹ karşı çıkışlarına kadar olan gelişimi sosyolojik analizler eşliğinde anlatılmaktadır.¹²

“Eylem ve Fraksiyonlar” adlı ikinci iç başlık altında; Hz. Ali’nin temsil ettiği ana bünyeden ayrıışan Hariciler’in Hz. Ali’ye karşı çıkışları; Haricî tekfir anlayışının gelişimi ve fırkanın kendi içindeki bölünmeleri anlatılmaktadır. Akyol’a göre bedevi zihniyet artık düşünmeden eyleme geçmiştir. Kendisi gibi düşünmeyeni tekfir etmektedir. Bedevi anlayışın bir yansıması olarak şiddeti çözüm aracı olarak kullanılmaktadır. Fanatizmin bir sonucu olarak ardı arkası gelmeyen bölünmeler yaşanmaktadır.¹³

Birinci bölümde olduğu gibi bu bölümün iç başlıklarına kısaca göz atacak olursak; Kabile’nin Eylemi, Eyleme Çağrı, Büyük Terör Karargahı, Haricî Mantığı, Kabile Ruhunun Hükmü vb. Yazar bu bölümde de Haricî hareketi “*Arap oldukları için Kur’an-ı Kerîm’in sadece lafzi manasını anlayan ama cahil oldukları için hangi ayetin ne sebeple, hangi olay üzerine geldiğini, belli bir olayda Müslümanlar’ın o anda nasıl davranacaklarını tayin etmek için mi yoksa daimi bir kural olarak geldiğini...ayırarak durumda olmayan*” cahil ve bedevi bir grup olarak ele alır.¹⁴ Cehaletini şiddetle birleştiren bedevi anlayışın sosyal hayattaki tüyler ürpertici yansımaları etkili bir üslupla anlatılmaktadır.

“Kabile Toplumunu ve Kabile İnsanı” isimli üçüncü ana başlık altında; İslam dünyasının ilk asrında kanlı ayaklanmalara giren ve binlerce Müslüman’ı boğazlayan Haricî hareketin marjinalleşmesinin nedenleri anlatılır. Yazara göre Haricilik, kabile toplum yapısının bir ürünüdür ve kitle hareketi olarak aniden ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle Haricilik cahiliye Arap toplumunun en belirgin özelliği olan kabile toplum yapısının yeniden tecessümüdür.¹⁵

¹¹ Akyol, age., ss. 11, 60.

¹² Akyol, age., ss. 11-72.

¹³ Akyol, age., ss. 75- 117.

¹⁴ Akyol, age., s. 19.

¹⁵ Akyol, age., ss. 122-132.

“Geçiş toplumunda Harici İdeoloji” başlıklı son bölüm; İbn Haldun’dan ödünç aldığı “bedevi”, “hadarî”, “asabiyet”, “mülk” ve “ümrân” hakkındaki görüşleri doğrultusunda yazarın düşüncelerini üzerine inşa ettiği hipotezler ve sosyolojik çözümlerden oluşmaktadır.¹⁶

Eserin Yazıldığı Dönem

Humeynî önderliğinde İran’da gerçekleşen İran İslam devrimi tüm dünyada büyük bir etki uyandırmıştır. İran Devrimi, batı dünyasını şoke ederken Müslüman ülkelerde de büyük bir heyecan uyandırmıştır. İran’da gerçekleşen Şiî devrim Şiî olmayan İslamî hareketlere de bir özgüven vermişti. Devrimin ayak seslerine bakıldığında İran’la sınırlı kalacak gibi görünmüyordu. Zira, İran yayılcı bir anlayış içerisinde devrimi bir ideoloji olarak diğer Müslüman ülkelere ihraç etmek için büyük bir çaba içerisinde girmişti. Devrim ruhunu ateşleyen kitaplar, dergiler ve müzikler bir anda çoğalmaya başlamıştı.¹⁷ Kurulu düzenden hoşnut olmayan kimselere İslam’ın devrim ruhu (Hâricî ruh) aşılansarak İran’da gerçekleşen devrimin bir benzeri Türkiye ve diğer İslam ülkelerine taşınmak isteniyordu.

İşte tam bu noktada İslam tarihinde dini meşruiyet aracı olarak kullanıp kurulu düzene karşı çıkan ilk devrimciler/anarşistler yani Hariciler birden önem kazandı. İran da gerçekleşen devrimin Türkiye gerçekliğine aykırılığını ve muhtemel kötü sonuçlarını fark eden kesimler de doğal olarak karşıt yönde bir imaj geliştirme yoluna gitmiş olabilirler. Kitapla verilmek istenen şeydu; İslam dünyası aranan devrimci ruha yabancı değildir. Kurulu düzene karşı çıkan, kendinden olmayanı tekfir eden, şiddeti bir çözüm aracı olarak kullanan malum mezhepçi anarşist zihniyet Haricilik adı altında tarihte yaşamıştır. İslam’ın güzide iki büyük halifesinin katlinden, etkileri bugün bile hala devam eden iftiraklardan ve gözyaşından başka

¹⁶ Akyol, age., ss. 135-159.

¹⁷ Misal: Refref, Zeytin, *İran’a Nasıl Bakmalı*, Ankara- 1986.

bir şey bırakmamıştır. Mademki Müslüman bir kere düştüğü hataya ikinci defa düşmeyen birisidir,¹⁸ ikinci defa böyle acı bir tecrübe yaşanmamalıdır.

Yönteme Dair

Akyol, “*Osmanlı’da ve İran’da Mezhep ve Devlet*” adlı çalışmasının “Tarihin Anlamı” başlığı altında tarih yazım yöntemi ile alakalı önemli bir özet sunmuştur. Ancak incelemeye çalıştığımız eserinde, burada ortaya koyduğu prensiplere bağlı kalmadığı gözden kaçmamaktadır. Tam bu noktada Akyol’un tarih yazım yöntemi hakkında özetlediği değerli malumatı biz de özetleme ihtiyacı duyuyoruz. “Tarih, gerek bizde gerekse batıda farklı aşamalardan geçmiştir. Bu tarihler genelde uzun dönemli sosyolojik süreçleri ve onun iç bağlantılarını göz ardı eden öznel bir yaklaşıma sahiptirler. Misal, pozitivist aydınlanmacılara göre tarihteki bütün kurumlar gerici, milliyetçi romantizme göre de tam aksi. Akyol, ünlü tarihçi Leon E. Halkin ve Bloch’dan ödünç aldığı şu cümleler ile tezini güçlendirir, “şimdiki zaman tarihe kendi çözümlerini empoze ettiği zaman onu bozar.” Zira tarih “bir yargılama değil analiz işlemidir.” Akyol, ilgili başlığın sonlarına geldiğinde “inşacı tarih anlayışının” bizde bir zihniyete dönüşmesinden yakınlıkla bu yaklaşımın zihinsel bir tuzak oluşuna vurgu yapar.¹⁹

İslam tarihinde Hz. Ali’nin şehadetinden sonra yeni bir süreç başlamıştır. İktidarı ele geçiren Muaviye gücünü ümmetin rızası (biat) üzerine değil de kılıç üzerine inşa eden saltanat dönemini başlatmıştır. Bir sonra ki aşamada Muaviye, kendisinden sonra oğlunu ümmete rağmen bu makama atamıştır. Böylece ümmetin rızasını dışlayan ve bir önceki yöneticinin atamasını temel alan yeni bir dönem “saltanatta veraset dönemi” başlamıştır. Ümmet iradesinin dikkate alınmı sürecin Harici terör bağlamında anlatılması, İktida-

¹⁸ Buhârî, Edeb, 83; Müslim, Zühd, 63.

¹⁹ Akyol, Taha, *Osmanlı’da ve İran’da Mezhep ve Devlet*, Doğan Kitap, 9. Baskı, İstanbul, 2013, s. 19-21.

rın İslam'ın insan hakları bağlamında getirdiği temel ruhtan ayrılışını perdelemektedir.

İslam tarihinin bu dönemi siyasal gelişmeler yanında mezhebi yapıların da tedrici olarak teşekkül ettiği bir dönemdir. Bu dönemde mezhepler daha çok siyasi mahiyet taşımaktaydı. İlerleyen süreçte kelâmi mahiyet kazanmaları bu gerçeği değiştirmeyecektir. Ümmetin rızasını dışlayan verasetçi yeni devlet, koyu Arapçılığı merkeze alan milli bir devlet inşa etme yoluna gitti. Yeni kurulan devlet kendisine temel oluşturacak yeni bir tarih yazımına ihtiyaç duydu. Bu bağlamda, mezhep adı verilen farklı algılardan müteşekkil yeni toplumsal olgulara iç düşman paranoyası ile bakılmıştır. Fikri donanım ve hayat tasarımı bakımından devletle çelişen gruplara zındık, ehl-i dalalet ve mülhid nazarı ile bakılmıştır. Tarihi kaynakların ekser çoğunluğu da bu bakış açısı üzerine temellendirilmiştir. Akyol'un ifade ettiği gibi sosyolojik analizlerin yeterince bilinmediği dönemlerde anlamayı ve analiz etmeyi değil yargılamayı ve damgalamayı amaç edinen eserler yazılmıştır. Mu'tezile'nin Hak'tan itizal (ayrılan), Havâric'e haktan huruç eden (ayrılan) gibi isimlerin verilmesi kesinlikle bir tesadüf değildir.

Tarih kesin donmuş, sabitleşmiş bir hakikatler manzumesi olmamalıdır.²⁰ Yeni bilgi ve belgeler yanında yeni yaklaşımlarla yapılacak analizler toplumların ufkunu açmalıdır. Fakat Haricilik bağlamında şunu da eklemek durumundayız ki özellikle Haricilik dondurulmuş ve damgalanmış bir olgu olarak günümüze kadar gelmiştir. Hariciler ya da onların fırkaları olarak kabul edilen ikinci derecedeki dini ve siyasi yapıların eserleri, söylemleri inşacı tarihin ezberlerini bozma endişesi ile görmezden gelinmiştir.

Ne yazık ki Akyol, **Mezhep ve Devlet** adlı çalışmasının hemen başlarında enfes bir şekilde özetlediği tarih metodolojisini **Haricilik ve Şia** adlı çalışmasında pratiğe dökmeye başarılı olamamıştır. Yazar mazide Haricilik hakkında yargılayıcı ve inşacı bir şekilde elde

²⁰ Akyol, age, s. 21.

edilen sonuçları doğru kabul ederek, onlar üzerinden bizi hakikate götüren yeni bir harita oluşturmuştur.

Eserin Yazarı:

Taha Akyol, hukuk eğitimi almış ve sosyoloji alanında kendisini iyi yetiştirmiş birisi olarak yıllardır medya alanında üreten, önceleri milliyetçi muhafazakar daha sonra liberal muhafazakar düşünceleri benimseyen bir düşünce adamıdır. Taha Akyol, eserini yazdığı yıllar da milliyetçi muhafazakâr anlayışa sahiptir. Bu anlayışın bireye yansımada; çok güçlü bir devletçi anlayış ve devletin milletiyle bölünmez bir bütünlük olarak ebed müddet yaşamasını isteme arzusu baskın bir paradigmadır. Böyle bir düşünce ile mücehhez kişinin içeriden ya da dışarıdan gelmesi muhtemel bölünme tehlikesine karşı olağan üstü duyarlı reflekslere sahip olduğu unutulmamalıdır. Milliyetçi muhafazakâr anlayışın bir yansıması olarak yazara düşen gayr-ı resmi bir sorumluluk vardır. Akyol'un *Haricilik ve Şia* adlı eseri de bu gayr-ı resmi sorumluluğa matuf bir çalışmanın ürünü sayılabilir. Akyol, İslam'ın politize olmasının sonuçlarını medyatik bir üslup içerisinde Haricilik üzerinden anlatarak, milliyetçi²¹ bir tavır içerisinde Türk kamuoyunu İran'dan ya da başka mecralardan gelmesi muhtemel politize edilmiş İslam anlayışlarından uzak tutmaya çalışmıştır. Eserin gördüğü ilgiye bakıldığında başarılı olduğu kesinlikle söylenebilir.

Medyatik Yazım

Medya

Konumuza geçmeden önce medya hakkında yapılmış bazı tanımlara yer vermek faydalı olacaktır. Türkçede medya olarak kullandığımız kelime, İngilizce'deki **media** sözcüğü, araç, orta, ortam aracı, anlamlarına gelen **medium** (Latince medius) sözcüğünden türetil-

²¹ Taha Akyol'un milliyetçi anlayışını kafatasçı bir milliyetçilik olarak anlamak yanlış olur. Düşünce dünyasına genel olarak bakıldığında milli ve manevi değerlerine ve coğrafyasına değer bazlı bakışından onun milliyetçiliğine kültürel milliyetçiliği demek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. (O. Ateş)

miş çoğul bir isimdir. Türkçemizde **“media”** sözcüğü yerine, hantal kaçmakla birlikte, “kitle iletişim araçları” kavramı kullanılmaktadır. Ancak, kavramın Türkçe karşılığı kullanımındaki hantallık nedeniyle medya kavramı kadar yaygın kullanım şansı bulamamıştır.²²

Günümüzde kullandığımız anlamda medyanın 3 boyutu var: 1. Teknoloji- üretim ve kullanıma sunulma süreçleri, 2. Toplumsal ilişkiler (kurumlar)-profesyoneller, medya örgütleri ve medya endüstrisinin iç işleyişi ile diğer örgütler ve toplumsal kurumlarla ilişkileri, 3. Kültürel biçimler/ürünler -gazetelerin, programların, vb.; dolaşıma girme, okurlar ve izleyiciler tarafından algılanma süreçleri.²³ Bu alandaki çeşitliliğe rağmen günümüzde insanlar arasında medya deyince ilk akla gelen daha çok televizyon ve gazetelerdir.

Medyatik Mezhepler Tarihi Yazıcılığı:

Medyatik mezhepler tarihi yazımı şeklinde bir geleneğin olmadığı önceden, tarafımızdan söylenmişti. Mezheplerin medya tekniği ile ele alınış biçimini anlayabilmek için Mezhepler tarihinin temel kaynaklarının konuyu ele alış biçimleri ile mukayese yapmak gerekmektedir. İslam mezhepleri tarihi kaynaklarını yazılış gayeleri bakımından üçlü bir tasnif içerisinde ele alabiliriz; 1-Bilgilendirme amacı güden eserler. 2-Tenkid amacı güden eserler. 3- Yanlış düzeltme amacı güden eserler.²⁴

Haricilik'in teşekkülü kaynaklarda genel olarak şu şekilde anlatılır: Haricilik anlatımında kavmiyetçilik ve bedevilik konuyu çözümleneyen iki önemli anahtar kavramdır. Öncelikle Hz. Peygamber'in yirmi üç yıllık peygamberlik döneminde kavmiyetçiliğe/kabileciliğe ve bedeviliğe karşı büyük bir mücadele verdiği; bu mücadelenin İslam'ın ilk iki halifesi Ebu Bekir ve Ömer tarafından başarıyla sür-

²² Nalçaoğlu, Halil, *Medya ve Toplum*, Ips İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

²³ Kejanlıoğlu, Beybin. "BİA Yerel Medya Eğitim Programı" Ankara.

²⁴ Bilgilendirme ve yanlışları düzeltmeyi amaç edinen İslam mezhepleri tarihinin en meşhur kaynağı olarak Eşârî, *Makâlât*'ı örnek olarak verilebilir. Tenkit türü eserlere Malâti'nin *er-Red adlı* eseri örnek teşkil edebilir.

dürüldüğü ancak Hz. Osman'ın ikinci altı yılından itibaren kavmiyetçiliğin yeşerip, boy vermeye başladığı ifade edilir. Hz. Osman ve Hz. Ali'nin katlinden sonra Harici anlayış kavmiyetçilik ve bedeviliğin sembolü haline gelir. Bu anlatımlarda olaylar tarihin akışına paralel bir seyir takip eder. Zamana bağlı olarak gelişen hadiseler inşacı bir usulle detaylarıyla anlatılır. Geleneksel anlatım bir hayli uzun bir süreci kapsadığından bir kanaat edinebilmek anlamlı çözümler yapabilmemiz için ya tarihe olağanüstü meraklı birisi ya da konuyu araştıran bir uzman olmamız gerekir.

Taha Akyol Haricilik adlı çalışmasında olayları medyatik bir tarzda anlatmıştır. Sunum biçimine baktığımızda yukarıda bahsi geçen geleneksel anlatım yöntemlerinden her hangi birisine bağlı kalmadığı ama stratejik olarak tamamından yararlandığı söylenebilir. Şöyle ki:

a) Olayların öncelik ve sonralığı dikkate alınmaz.

b) Olaylar anlatılmakla kalınmaz beraberinde sıkça yazarın oluşturmak istediği kanaati destekleyen sosyal- psikolojik tahliller yapılır. Bu tahliller inşacı Hâvaric algısını pekiştirmek yanında okuyucuya kendine özgü bir kanaat geliştirme konusunda neredeyse hiç fırsat tanımaz. Hakikate ulaşma konusunda bir anlayıcı çözümler değil geçmişin yargılayıcı ve damgalayıcı sonuçlarını mantığa büründürme çabası vardır.

c) Olaylar, tahliller ve çözümleri çok hızlı bir akış içerisinde anlatılır. Olayların hızlı ve karmaşık bir yapı içinde anlatımı olayın bütünlüğünü kavrama konusunda okuyucu için ciddi bir güçlük teşkil eder. Okuyucunun olayı bir bütün olarak kavraması engellenerek yazarın empoze ettiği sonuçları kabule zorlanır.

d) Referans olarak kullandığı kaynaklar genel de yazarla aynı düşünceye sahip ve tabir yerinde ise objektivite görüntüsü oluşturmak için medyada sıkça kullanılan uzman görüşü mahiyetindedir.

e) Geçmişin olaylarını anlatırken “kurtarılmış bölge” gibi günümüz kavramları kullanılarak bilgi mesaj amaçlı kullanılır.

f) İnsanlığın medeniyet yolculuğunda kat ettiği mesafe ve insanın tekâmül arzusu öne çıkarılarak Hariciliği gelişim karşıtı ve çağdaş insanın algılarına karşıt bir yere oturtulur.

c- Manipülasyon/İkna:

Medyatik yazım tekniklerini iyi kullanan kişiler medya menajeri olarak adlandırılırlar. Medya menajerlerini sadece haber programları ile sınırlamak gerçekçi olmaz. Bu sektörde üreten kimseler doğal olarak medyatik yazım yöntemlerini iyi bilen ve bu konuda kendilerini geliştiren kimselerdir.

Medya menajerleri gerçekliğin farklı anlaşılmasına yol açan içeriği değiştirilmiş metinleri birer mesaj haline sokarak kişileri manipüle (ikna) ederler. Schiller'e göre "manipüle ancak yarı uyanmış topluluklarda kullanılabilen bir yöntemdir. Baskı ile idare edilen toplumlarda buna gerek yoktur. Zira baskı altındaki toplum kendisine emredilene zaten yapar."²⁵

Bir ikna yöntemi olarak manipüle yeni bir olgu değildir, tarihin her döneminde başarıyla kullanılmıştır. Mesela II. Dünya Savaşından büyük bir mağlubiyet ile çıkan Sovyet Rusya'nın Amerika'nın varlığını tehdit ettiğine Amerikan halkı inandırılmıştır.²⁶ Benzer bir kamuoyu iknası İslam tarihinde yaşanmıştır. Harura'dan sonra Nehrevân savaşında, Bağdâdî'nin anlattığına göre on iki kişi²⁷ kalıncaya kadar ağaç gibi budanan Hariciler Müslümanların varlığını tehdit eden büyük bir tehlike olarak gösterilmiştir. Nehrevan savaşından sağ kurtulmayı başaran bu kimseler daha sonra Hariciliğin neşet ettiği yerlere ikişer ikişer taksim edilmiştir. Sasanî İmparatorluğunu yıkan, Bizans'ı dize getiren bir devletin varlığını on iki Ha-

²⁵ Richard Maxwell: *Herbert Schiller* (Critical Media Studies), Rowman 1993, s. 16.

²⁶ Mikail, el-Nur, KGB Albaylığından Devlet Başkanlığına, Putin Dönemi Rusya, İstanbul 2007

²⁷ Bağdâdî, Abdulkahir b. Tâhir b. Muhammed, *el-Fark Beyne'l-Firak*, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdu'l-Hamid) Beyrut 1990, ss. 77,78.

rici'nin tehdit etmesi anlaşılır bir durum değildir. Belki de, fırka şiddeti öne çıkarılarak insanların manipüle edilmesi amaçlanmıştı.

İslam tarihinde Hariciler'in Müslümanların varlığı için büyük bir tehdit olduğuna insanlar bir şekilde inandırılmışlardır. Bu ikna sürecinin ülkemizdeki en son ve en başarılı halkası Taha Akyol'un **Hâricilik ve Şîa** adlı çalışmasıdır. Hatta Harici düşüncüyü bir zihniyet olarak ele aldığımız zaman o sadece İslam'ın ilk yıllarında ortaya çıkan sonra kaybolan bir tehlike değil tarihin her döneminde İslam toplumlarının varlığını tehdit eden bir zihniyettir.²⁸ Çünkü Haricilik tarihte yaşanmış bir olayın kahramanı olmaktan çıkarılarak vahşilikleri ile hükmü kılıca verdiren ve İslam'ı temsilde yetersiz bedevi bir zihniyetin mümessilleri olarak takdim edilmişlerdir. Şüphesiz tarihi veriler ışığında bu anlatılanların doğru yanları vardır. İşte bir ikna yöntemi olarak manipülasyon; ileri sürülen doğrular üzerinden okuyucuyu bir kanata kanalize etmektir. Misal Hz. Osman'ın katlinin vahameti sürekli olarak nazara verilirken Bizans'ı ve Sasani'yi deviren bir devletin başındaki halifenin başının, en fazla dokuz yüz kişi oldukları söylenen bir çapulcu takımı tarafından nasıl alınabildiği gözden kaçırılır.²⁹ Toplumda yaşanan siyasi, ekonomik ve benzeri rahatsızlıklar görmezden gelinir.

Nesnel bir yaklaşımla sorunları ve sebeplerini anlamak yerine, sübjektif bir tavırla problemlerin üzerinin örtülmesi ve harici bahanelerin üretilmesi çözüm odaklı nesillerin yetişmesine mani olmuştur. Kökü tarihin derinliklerinde olan birçok sorunun hala bir problem olarak konuşuluyor olması, çözülememesi tarihi okuma biçimimizle doğrudan alakalıdır.

²⁸ Onat, Hasan, Ateş, Orhan, *İslam Mezhepleri Tarihi*, "Haricilik" kısmı, Ankara 2012, ss. 63-86

²⁹ Ezkevî, Serhân b. Saîd, *Keşfu'l-Gummeti'l Câmi' li Ahbâri'l- Ümmeti*, Oman 2012, cilt. IV, s. 43.

1) MEDYATİK ANLATIMIN BEŞ MİTİNİN ESERLE KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ

Medyatik anlatım beş temel mit/kaide üzerine oturur. Medya alanında yazıp çizen kimselerin çoğu ürünlerini genelde bu formata göre inşa ederler. Schiller, ikna ameliyesinin beş temel mit üzerine inşa edildiğini söyler. Akyol, belki bilerek belki de şuur altının bir yansıması olarak bu temel mitleri eserinde başarılı bir şekilde kullanmıştır.

1)-Bireycilik Ve Kişisel Tercih Miti:

İkna/manipülasyon kavramı ile tezat teşkil etmesine rağmen manipülatörlerin sıklıkla kullandıkları kavramlardan belki de en önemlisi özgürlük kavramıdır. Kapitalizmin gelişimiyle üretim araçlarının özel mülkiyette olmasını meşrulaştırmak için kişinin mülk hakkı olmadan kişiliğini koruyamayacağına kitleler inandırılmıştır. Dolayısıyla modern zamanlarda insan, kişi haklarının grup (kabile vb) haklarından önce geldiğine ve toplumsal organizasyonun temeli olduğuna iman etmiştir. Bireyselliği bu derece takdis eden bir toplumsal algının Haricilik adı altında kabile anlayışı olarak takdim edilen bir düşünceyi veya zihniyeti benimsemesi veya ona bir değer atfetmesi düşünülemez.

Eserde yazarın konuyu takdim biçimine bakıldığında onun okuyuyla birlikte bir hakikat arayışına girdiği söylenemez. Hatta yazarın böyle bir endişesi de yoktur. Zira kitapta nesnel doğrular inşa etmek yönünde entelektüel arayışı içeren bilimsel bir süreç söz konusu değildir. Yazar Haricilik olgusu hakkında peşin bir kanaate sahiptir. Bu bağlamda kitabın öne çıkan en belirgin vasfı yazarın peşin hükmü ve ikna çabasıdır. Akademik üslupla ilgili olarak *olması gerekenler*, tarihi açıdan ise *olanlar* yazarın derinlemesine önemsendiği bir husus değildir. Dolayısı ile olaylar kendi tarihsel düzleminde ve fikir- hadise irtibatı bağlamında tahlil edilerek bir faraziyeye bağlanma yerine daha baştan şartlı bir faraziyeye mahkûm edilmiştir. Kristalize tarih inşa çabası içinde olanların tarihin bütünlüğüne bakmak yerine amaçlarına hizmet eden olayları cımbızlamaları gibi

burada da tarihsel bir bütünlük yerine olaylar yazarın gayesine hizmet edecek şekilde cımbızlanmıştır.

Bu durumda olması gerekenler üzerinden değil müellifin ortaya koyduğu tablo üzerinden gitmek durumundayız.

Bireysellik ve kişisel tercih miti Haricilik konusuna taşınırken “...ağaçtan düşen hurmayı haram olur diye yemekten çekinecek kadar “katı” bir imana sahip oldukları halde, İslamiyet’i öz evrenselliğinin tam tersine, cahiliye idrakiyle anlayacaklar, kabile zihniyetiyle idrak edilmiş bir din anlayışı uğruna cahiliye devrinin bütün esprisini ayağa kaldıracaklardır,”³⁰ şeklinde ifade edilen bedevi, kabileci başka bir deyişle Haricî tiplmesi günümüzün hadarî ve kent bilincini kazanmış özgür insan bilinciyle karşı karşıya getirilir. Bireysel özgürlüklerin neredeyse sıfırlandığı bedevi/kabilevi hayat tarzına hapsedilen Haricilik ile hadarî kent kültürünü temsil eden özgürlükçü/bireyselci muhalif anlayışlar karşı karşıya getirilerek okuyucunun hadarî tarafa angaje olması sağlanır. Olaylar nedenlerinden ve kronolojiden bağımsız bir şekilde cımbızla seçilerek öylesine ajite edilerek sıralanır ki günümüz insanının hedef kitleye nefreti adeta köpürtülür.

Yazar olayı medyatik bir üslupla anlatabilme donanımına sahip olduğundan, peşin kanaatini okuyucuya aktarırken zihnindeki şablonlar otomatik olarak kendisini gösterecektir. Yazarın kabilecilik üzerine bu kadar çok vurgu yapması kesinlikle bir tesadüf değildir. Aslında iyi bir gözlem yapıldığında satır aralarında yazarın hoşlanmadığı bir Müslüman tiplmesi görülecektir. Akyol, medyatik bir üslup kullanarak Haricilik üzerinden hoşlanmadığı Müslümanlığı anlatmaya çalışmaktadır.

Harici isyanlar onların bedeviliğine ve örgütlü hadarî yapıya uyum sağlayamamalarına bağlanırken diğer sosyal ve siyasi nedenler görmezlikten gelinir. İnsan/İslam hakları bağlamında bakıldığında vatandaşların, devletin bazı icraatlarına muhalif olması hiç de şaşılacak bir durum değildir. Asıl şaşılacak olan, devletlerin ellerin-

³⁰ Akyol, age., 23.

de başka müspet araçlar varken her tür muhalefeti şiddetle bastırmaya çalışmak istemesi değil midir? Aşağıda Emeviler'e siyaseten muhalif olan İbâdiler'e verilen ceza bu mantığı en güzel şekilde ortaya koymaktadır:³¹

“Haccac'ın yaptığı işkenceleri görebilseydin, Şeytan'ın bile aklına gelmeyeceğini anlardın. Misal, Haccâc bir defasında Hariciler'in üç liderini alıp kamıştan yapılmış ve hayvan pislikleriyle sıvattığı bir odaya hapseder ve onlar bu pis yerde üç gün kalıp öldüler.³² Hâl-buki ki Haccâc onların bu kadar çabuk ölmelerine üzülmüştü, çünkü o işkenceyi seven biriydi. Yaşanan bu ölümlerden dolayı Mecusi bir doktor istedi ve ona. *“hapishanedekilerin arasına ölüm girmiş, oysa ben onların ölmesini istemiyorum, eziyet çekmelerini istiyorum”* Mecusi doktorun yaptıkları ise Haccâc'ın onlar için planladıklarından daha merhametliydi. Mecusi onların yiyeceklerini yağ ve sarımsak olarak değiştirilmesini istedi ve onun isteği doğrultusunda mahkûmlar biraz rahata kavuştu.³³ Ebû Ubeyde: *“ O fâsık ölünceye kadar kimseyi hapishaneden çıkarmadılar.”* dedi.³⁴

Yazarın Hariciler'i bedevilik bağlamında belli bir sosyal tabana bağlaması yeterince doğrulanmış bir gerçeklik değildir. Diğer dini ve siyasi guruplarda olduğu gibi Harici olarak tanınan grup içerisinde de değişik kabilelerden insanlar vardır. Kendinden olmayanı düşman görmek anlayışı sadece kitapta zikredilen Hariciler'e has bir durum olmaktan ziyade belki de ortak bir kültürün yansıması olarak Arap toplumunda görülen genel bir davranış biçimidir.

³¹ el- İzkevî, Serhân b. Saîd, *Keşfu'l-Gumme*, (thk. Muhammed Habîb Salih, Mahmud b. Mubarek es-Selîmî) c. IV, Saltanat-ı Uman 2012, s. 160-185; Geniş bilgi için bkz. Yıldız, Harun, *Kendi Kaynaklarından Hariciliğin Doğuşu ve Gelişimi*, Ankara 2010.

³² Dercîni, Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Saîd, *Kitâb Tabakâti'l-Maşâyih bi'l-Magrib*, (thk, İbrahim Tallay) c.II, Beyrut 1974. s.248.

³³ Dercîni .age.c. II, s.248.

³⁴ Dercîni age..c. II, s.247.

11)- Tarafsızlık Miti

Medyatik anlatımda okuru veya izleyiciyi ikna edebilmek için en sık başvurulan araçlarından biri de uzman görüşleridir. Kitapta en öne çıkan ikna unsurlarının başında tarafsızlık etkisini sağlamaya çalışan uzman görüşleri yani Akyol'un referanslarıdır. Okuyucunun bir anlayışa ikna edilebilmesi için öncelikle yansızlık konusunda ikna edilmesi gerekir. Bu ikna sürecinde uzman görüşleri önemli bir yer tutar. Uzman görüşüne başvurmak medyada çok sık rastlanan bir durumdur. Medya sahipleri deprem uzmanı, vergi uzmanı, terör uzmanı gibi değişik alanlarda uzmanlaşmış kimselerden kendileri gibi düşünen uzmanları sık sık konuşturarak seyircinin nazarında bir tarafsızlık görüntüsü oluşturmaya çalışırlar. Akyol'un sıklıkla uzman görüşü olarak görüşlerine başvurduğu kişilerden birisi Ahmet Cevdet Paşadır.

Değerli alim Ahmet Cevdet Paşa bu hadiseyi anlattıktan sonra şunları yazar: Haricilerin bu hal ve hareketleri gerçekten ibret alınacak hallerdendir. Bir hurmayı sahibinin izni olmaksızın yemeyi caiz görmeyen ve bir hınzırı (domuzu) telef etmekle sahibini razı etmeye mecbur eden mutaassıplara (fanatiklere) bak ki, eshâb-ı Resûlûllahtan bir zatın sağır-ı sahabeden olan oğlunu haksız yere boğazlamaktan çekinmiyorlar ve millet-i İslamiye'de karılar, hangi din ve mezhepte olursa olsun, her türlü taarruzdan masun (dokunulmaz) iken ayı günü tamam olmuş bir hamile hatunun karnını yarmak gibi gayet çirkin bir cinayeti irtikâptan sakınmıyorlar...³⁵

Yazar ihtiyaç duydukça kendisi gibi düşünen uzmanlara/referanslara söz vererek görüşlerinin kendisine ait öznel kanaatlerden ibaret olmadığını konunun uzmanları tarafından da desteklendiğini ima eder. Burada dikkate değer konu seçilen uzmanlar yazarın düşüncesine muhalif referanslar değildir. Öyle ki müellif

³⁵ Akyol, *age.*, s. 17.

ihtiyaç halinde şair Necip Fazıl'ı³⁶ bile uzman görüşü olarak konuya dahil eder.³⁷

1)- Temel kaynaklardan aktarılması gereken referanslar çağdaş kaynaklarla refere edilmiştir. Misal Rasibi'nin taraftarlarına okuduğu hutbe İ. Agah Çubukçu ile refere edilmiştir.³⁸

2) Objektiviteyi yakalama adına hiçbir Haricî kaynağa veya Haricî yazarın değerlendirmesine yer verilmemiştir.

3) Cahiliye ile özdeşleşen Muhakkime zihniyeti daha sonraki süreçte hem Umân'da hem de kuzey Afrika'da devlet kurmuş³⁹ oradan İspanya'ya kadar uzanmıştır.⁴⁰ Buralarda cahiliye adeti olan;

a) Diri diri kız çocuklarını toprağa gömmüşler midir?

b) Puta tapıcılığa dönmüşler midir?

c) Kabile edebiyatını öne alan bir söylem kullanmışlar mıdır? Misal Hariciler hangi kabiledendir? Yek pare bir vücut mudurlar? Daha da önemlisi kendi kabilelerini öven ne tür kitaplar yazmışlar ya da hadisler uydurmuşlardır?

d) Kabilecilik refleksi ile güçlü olana zulüm yapma hakkı tanımışlar mıdır?

Kavmiyetçilik en fazla kendisini imamet tercihinde gösterir. İslam düşünce tarihinin erken döneminde ortaya çıkan problemlerde bu gerçekliği tüm çıplaklığı ile görmek mümkündür. İbâziler Kuzey Afrika'da Rüstemiler devletini kurmuşlardır.⁴¹ Bu devlete imam ola-

³⁶ Necip Fazıl, *İlim Beldesinin Kapısı Hz. Ali*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul trz.

³⁷ Akyol, age., s. 38.

³⁸ Çağatay, Neşet; Çubukçu, İbrahim Agah, *İslam Mezhepleri Tarihi*, İlahiyat Fakültesi Yayınları Ankara, trz. s. 57-68

³⁹ Geniş bilgi için bkz., Muammer, Ali Yahya, *el-İbâziye fî Mevkibi't-Tarih*, IV. bölüm, Sîb, Saltanat-ı Uman 2008, s. 9; Abdulmecid b. Hamdi, *el-Medarisu'l-Kelamiyye bi İfrikiiyye İla Zuhuri'l-Eş'ariyye*, Tunus 1986, s. 65-157.

⁴⁰ en-Nâmî, Amr Halife, *Dirâsât ani'l-İbâziyye*, byy, trz. s. 205

⁴¹ el-Hâdî, Seyf b. Sâlim, *el-İbâziye ve'l-Malikiyye*, c. I, byy, 2011, s. 124-125; Yusuf, Cevdet Abdulkerim, *Alkâtu'l-Hariciyyeti Lidevleti'r-Rüstemiyye*, Ceza-yir 1984, s. 127.

rak atadıkları kişi Abdurrahman b. Rüstem ne Araptır ne de Ezdî kabilesindedir. Abdurrahman İranlıdır. Hatta İbâzî tabakat yazarlarından Dercînî, eserinin birinci bölümünde Farisiler'in faziletlerine yer vermiştir.

111)- Değişmeyen İnsan Tabiatı Miti:

Bu mitin temelini beklentiler oluşturur. Beklenti toplumsal gelişimin önünü açan bir kavramdır. Kişiler kendi arzuları istikametinde değil; kendilerinden beklenildiğine inandıkları şekilde davranırlar. Teknoloji, çevre vs. değişse de aslında insan özü bakımından hep aynıdır. Gelecekte de geçmişteki benzer faaliyetlerinin ardından koşacaktır. Akyol'un anlatımı sosyal tekamülü önceleyen bir anlatımdır. İslam bir medeniyet dinidir. İslam Mekke ve Medine'de ortaya çıkmış ancak bu iki şehirle sınırlı kalmamıştır. Ebu Bekir döneminde tüm Arap yarımadası İslamlaşmış. Mürted kabileler hizaya sokulmuş, Hz. Ömer döneminde Müslümanlar Kisrâlar'ı devirmiş, yepyeni kurumlar ve müesseseler getirmişti.⁴² Görüldüğü üzere İslam toplumu basitten mükemmele doğru bir akış içerisindeydi. Bu akış tüm dünyayı kuşatıncaya kadar da devam etmelidir. İslam toplumunun sosyal tekâmülü nazara verilerek okuyucu bu yönde bir beklentiye sokulur. Yani İslam bedevi ve kabilevi anlayışları medenileştirmek için gelmiştir. Bu akışın önünü kesen, onu durduran veya yavaşlatan her şey okurun beklentilerine aykırıdır. Aynı zamanda değersizdir. Kitapta Hz. Peygamber'den başlayarak Sıffin'e doğru çizilen bir tekâmül çizgisi vardır. Çok doğal olarak okur bu tekâmülün daha ileri noktalara taşınmasını beklemektedir. Ne var ki tekâmülün önünde Haricilik adı verilen bir engel vardır.⁴³ On dokuzuncu asrın başında emperyal gayelerle Afrika'ya yönelen batılılar yaptıkları belgesellerle Afrika yerlilerini yeterince insanlaşmamış gayr-i medeni varlıklar olarak dünyaya tanıttılar. Sonra da onlara uyguladıkları şiddeti medenileştirmenin bahanesi olarak takdim ettiler. İslam tarihindeki Haricilik anlatımlarına bakıldığında

⁴² Akyol, age., s. 12.

⁴³ Akyol, age., ss. 11, 16, 43, 55, 75, 101, vd.

benzer bir tek yönlülük dikkat çekicidir. Hariciler'in kılıçtan geçirilmesi vicdanları rahatsız etmeyen bir gereklilik olarak takdim edilir. Yukarıda Ahmet Cevdet Paşa tarafından anlatılan anekdotun benzerleri sıkça anlatılırken onlara uygulanan devlet şiddeti üzerinde durulmaz. Misal İbâdî tabâkât yazarlarından Dercîni Cabir b. Zeyd'den sonra İbâdîye'nin ikinci imamı kabul edilen Ebu Ubeyde ve arkadaşlarına Haccâc'ın yaptığı zulmü şöyle anlatır:

Damâmdan rivayet edilir ki, Haccâc, Damâm ve Ebû Ubeyde'yi hapse attığında Damâm başlarından geçen sıkıntıları şöyle anlatıyor: "Bize ustura ve makas gibi kesici bir alet verilmiyordu, uzamış bıyıklarımızı dişlerimizle kesiyorduk. Bizden biri sakalını ovduğunda arasından yere bitler düşüyorlardı. Yemek olarak ise arpa ekmeği ve iri tuz veriliyordu. Tuz, içi su dolu bir leğene koyulup, köpüğü suyun yüzeyine çıkıncaya kadar dövülüyordu. Su köpüklenince bize: "Ey hapstekiler! Gelin yemeğinizi alın!" deniliyordu. Suyu en üstten alanlar en iyisini, alttan alanlar ise en kötüsünü almış oluyordu."

Olaylara bir kez de mağdurların penceresinden bakabilseydik asayışı temin etme görevi ile sorumlu olan devletin bu görevi yerine getirirken zulmetme hakkının olmadığını öğrenecektik. Hatta demokrasi tecrübemiz daha erken devirlerde kök salacaktı. Neredeyse anlamayı yirminci asra tehir ettiğimiz devlet şiddeti denilen kavramı on dört asır önce öğrenmiş olacaktık. İbn Haldun'un, "geçmiş bugüne suyun suya benzediğinden daha fazla benzer" özdeyişi bize tarihin bu güne ışık tutan zengin bir kaynak olduğunu hatırlatır. Ancak olaylara Haricilik konusunda olduğu gibi sübjektif yaklaşmak bu zengin ışık kaynağını kurutmaktan ya da ona sırt dönmekten başka bir anlama gelmemektedir.

ıv)- İyi Kötü Miti:

Hariciliğin bedevilik üzerinden anlatımının bu denli rağbet görmesinin temel nedenlerinden birisi de belki ideolojik tarih okumalarımızla ilgilidir. Çünkü tarihi tasviri bir yöntemle doğru yanlış perspektifinden okumak yerine kahramanlarımızla hainlerin çarpıştığı bir alan olarak görüyoruz. Kahramanlarımızın her halükarda doğru oldukları kristalize edilerek peşin bir hüküm olarak benimsendiğinden

de tarihçilik de fırak savaşına dönüşüyor.⁴⁴ Burada Havaric'in en talihsiz yanı başlangıçta Hz. Ali ile beraber olmalarına rağmen sonunda onun karşısında yer almalarıdır. Kaynaklarda, başlangıçta yani Sıffin'e⁴⁵ giderken Hz. Ali ile beraber olmanın onlara kazandırdığı hiç bir meziyete yer verilmezken, Tahkîm sonrası Hz. Ali'nin karşısında yer almaları ile birlikte adı konulmamış şenaatlerle anılırlar. İlginçtir Nehrevân savaşı sonrası Hz. Ali'nin kılıcından maktûl kardeşlerinin kanı akarken bir köşeye çekildi ve **“Eyyah biz ne yaptık? Bu ümmetin en hayırlılarını öldürdük”** şeklinde⁴⁶ inkisarını belirtmesine rağmen kristalize süreç inşası peşinde olanlar Hz. Ali'nin bu feryadına kulak tıkamışlardır.

Tarihi kendi kahramanlarımızla hainlerin mücadele ettiği bir alan olarak gördüğümüzden kendi kahramanımıza karşı mücadele veren Muhakkime hiçbir hususta haklı olma hakkına sahip değildir. İslam'ın evrensel kök değerleri işte bu noktada anlamını yitirir ve sorunlu bakış açımız ön plana çıkar. Misal bu anlayışın bir yansıması olarak Kerbela'da acımasızca katledilen ehl-i beytin yetmiş şehidi için on dört asırdan beri yas tutarız. Ancak Nehrevan'da içinde birçok sahabe ve tabiunun da yer aldığı on iki bin Müslüman'ın ölümünü aklımıza bile getirmeyiz.

Yazar, konuyu belli bir kronolojik sıralama içinde anlatmak yerine medyatik anlatımda çok önemli bir yere sahip olan iyi ve kötüden oluşan kahramanlarını inşa ederek konuyu geliştirir. Öyle ki konu, ilerleyen sayfalarda iyi ile kötünün anlatıldığı öykü tadında heyecanlı bir serüvene dönüşür. Akyol'un iyi-kötü mitine işlerlik kazandırmak için kullandığı araçlar şunlardır:

a)- Ashap karşıtlığı: **“Büyük Fitne”** olarak adlandırdığı ilk başlık altında Abdullah b. Habbab b. Eret ve eşinin Hariciler tarafından hunharca katledilişini etkili ve dramatik bir şekilde anlatır. Ashap-

⁴⁴ Watt, İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri, s.4;

⁴⁵ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, (Çev.Mehmet Keskin) İstanbul 1994, c. VII, s. 409

⁴⁶ Onat, Hasan, Kutlu, Sönmez, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 35.

tan saygın bir sahabenin suçsuz günahsız evladını ve hamile eşini koyun boğazlar gibi katleden Haricî vahşete şahit olan okur için artık; Haricîleri'in ne düşündüğü ve ne kadar haklılığa sahip oldukları anlamını yitirir.

Hemen devamında konuyu pekiştirme adına Ezrakîler ile Vasil b. Ata arasında geçen bir olay anlatılır. İki olay arasında en az otuz yıl vardır. Ama nasıl olsa, okuyucu bunu ayıramayacak kadar uzman değildir.

Harici kaynaklara bakıldığında Habbâb b. Eret ve eşinin hunharca öldürülmesi kınanır. Haricîler bu cinayeti işleyen Mis'ar b. Fedekî ve arkadaşlarını aralarına almazlar. Daha sonra Mis'ar ve adamları Hz. Ali'nin komutanlarından Ebu Eyyûb el-Ensârî'nin bölüğüne katılırlar. Fakat bu olayda yazarı ilgilendiren sadece cinayet anıdır. Çünkü o kısım Haricîleri kötülemek için gerekli kısımdır. Olayın sonrası onları temize çıkardığı için o kısma medyatik makas atar. Bu konu İbâdî metinlerde şu şekilde anlatılır: "Sayıları on bin ile yirmi bin olan Haricî grup Harura'ya çekildiler. Hz. Ali onlara geri dönmeleri için talepte bulundu. Ama bunu kabul etmediler. Bunun üzerine Sa'sa b. Savhan onlara gelerek: "Halifenizle niçin savaşıyorsunuz?" dedi. Onlar "fitne korkusundan" dediler. Sa'sa onlara "genel bir fitne korkusuna karşılık genel bir sapıklığa girmekte acele etmeyin." dedi. Onlar "biz hangi niyetle gelmişsek o niyetle devam edeceğiz. Eğer Ali, Tahkim'i kabul ederse Siffin günü hangi niyetle savaştıysak gene savaşıyoruz. Yok, eğer Tahkim'i reddederse onunla beraber savaşıyoruz," dediler ve Nehrevan'a gittiler. Onlardan bir grup ayrılıp insanları öldürmeye başladılar. Arkadaşları onlara: "Size yazıklar olsun, biz Ali'den bunun için ayrılmadık." dediler.

Yazar konuyu işlerken ileri düzeyde sosyolojik analizler yapmaya çalışır. Fakat bu analizler ortaya konan iyinin iyiliğini kötünün kötülüğünü destekleyen yönde gelişir. Öyle ki bu durum "hırsızın hiç mi suçu yok" dedirtecek düzeydedir. Yazarın görüşlerine aykırı noktalar ortaya konan kristalize anlayış içerisinde kar yumağı gibi erir. Bir tarafta Hz. Peygamber'in övgüsüne nail olan Hz. Ali ve Hz.

Osman gibi ashab-ı güzîn diğeri yanda ashabı tekfir eden sahabe düşmanları.⁴⁷

Sosyal çatışmaların her ne kadar altı çizilmeye çalışılıyor olsa da cennetle müjdelenmiş sahabenin karşısında konuşlandırılan kimse-lerin ne kadar haklılık payları olabilir ki? Medeniliğe karşı çıkan sığ ve vahşi düşünce: *Bilgisizliğin dar sınırları içinde bir İslam anlayışı uğruna şiddet eylemlerini düzenlediler. Onların akıllarının ermediği, bilgilerinin yetmediği, muhakeme kudretlerinin ulaşmadığı noktada artık “küfr” başlıyordu. Ve onlar küfre karşı savaşıyoruz diye bilgide, akılda, muhakemede kendilerinden kat kat üstün Müslümanlar’ı öldürüyorlardı.*⁴⁸ Tabi ki Havaric’in kötülüğü sadece ashab-ı güzîne karşı olmakla kalmaz onlar için diğeri mitlerle pekiştirilen bir kötülük çerçevesi oluşturulur: Bedevilikleri sebebiyle sosyal gelişimi kavrayamadıkları için gelişime karşıdır; cehaletin ve kaynaklara literal bakışın bir sonucu olarak hakikatin özüne vasıl olamayan kabukta kalan kara cehaletle maluldürler; sorunların çözümünde kılıcı tek bir araç olarak kullanma eğilimi ve adalet ararken adaleti ortadan kaldıran fitneci yaklaşım.

İyilik ve kötülük miti inşa edilirken yazar son derece keyfe ma yeşa seçmeci davranır. Kendi tezini destekleyen olayları bağlamından kopararak kullanır. Mesela: “Haricî anlayıştan bir örnek” başlığı altında Mutezile ekolünün önderlerinden meşhur Vasıl b. Ata ile Hariciler arasında geçen bir olay anlatılır. Yazarın bu olayı anlatma nedeni Hariciler’in ne kadar yüzeysel düşünceli ve sığ fikirli kimse-ler olduklarını ortaya koymaktır. Hâlbuki bu olayın ilk Muhakkime ile bir alakası yoktur.

v)- Pluralizm Miti:

Seçmek ancak çok alternatifin var olduğu durumlarda mümkün olur. Medya okurunu/seyircisini ikna edebilmek için alternatif sayısını mümkün olduğunca azaltır. Hatta sadece kendi görüşlerini tek

⁴⁷ Akyol, age, s. 43

⁴⁸ Akyol, age, s. 65

seçenek olarak anlatır. Akyol iyi ve kötü düzleminde aktardığı Haricilik olgusunu neredeyse tek seçeneğe indirgemıştır. Burada iki aşamalı indirgemeye gitmiştir;

- 1- Devlete isyan edenler sadece Hariciler'dir: Oysa Olaylar Hz. Ali'den itibaren ele alındığında Hz. Ali'ye muhalif başka gruplar da vardır;
 - a. Hz. Aişe (ra), Hz. Talha ve Hz. Zubeyr'in başı çektiği Cemel grubu.
 - b. Muaviye'nin başı çektiği Sıffin grubu
 - c. Muaviye'nin yanında olmamakla birlikte Hz. Ali'ye de biat etmeyen Abdullah b. Ömer gibi tarafsızlardan oluşan bir grup.
 - d. Her iki grubu tasvip etmeyen başka kimseler de vardır. Ancak vaki çokluk muhayyel teklife mahkûm edilmiştir.
 - e. Sonraki süreçte ortaya çıkan Şîi isyanların Harici isyanlardan geri kalır yanı yoktur.

Klasik kaynaklar ve onlarla benzer görüşleri paylaşan Akyol'a göre Hariciler, Kur'an'a literal yaklaşan, onun özünü anlamayan ve sünnetten/hadisten uzak kimselerdir. Sahabeyi tekfir eden ve sahabenin yaşadığı İslam'dan beri bir topluluktur. Oysa İbâdî metinlere baktığımızda durumun hiç de öyle olmadığını görürüz. Misal; Câbir b. Zeyd şöyle demektedir: "insanlar arasında her kim ki sünnete muhalif bir şey getirirse onun doğru yolda olması mümkün değildir"⁴⁹. İmam Ebû Ubeyde şöyle buyuruyor. Her kim ki onun sahabeler den bir hocası yoksa o dinde bir hiç üzeredir. Allah'ü Teâla bize Resulullah'ın amcası Abbas'ın oğlu Abdullah, Abdullah bin Mes'ud, Abdullah bin Selam gibilerini bize lütfetti. Bunlar ilimde derinleşmiş kişilerdir. Biz onların yoluna dayanır, metotlarını takip ederiz. Kendisini Resûlullah'a bağlayan sağlam bir ipi olmayanın mezhebinin hiçbir kıymeti yoktur. Derin bir ilmi dayanağı olmayan

⁴⁹ Câbir b. Zeyd, *Resâil*, s. 5

ekolün hiçbir değeri yoktur.⁵⁰ Bu konuda Ebû Ubeyde şöyle der: *“fıkıhta bir İmamı olmayan her hadis sahibi sapıklıktadır ve saptırandır. Eğer Allah Câbir bin Zeyd’i bize lutfetmeseydi biz de sapıttırdık”* Ebû Ubeyde’nin nezdinde sünnetten ve âsardan istifade edilmiş hiçbir görüşün değeri yoktur. Ebû Ubeyde şöyle der: *“Bil ki Allah’ın kendisine güzel ve Allah’a İbadet üzere doğru bir nefis ile rızıklandırıran Müslüman kendisini Allah’a yaklaştıracak bir şey duyduğunda onun için gayret ederse ilerlediği yönde mükafat alır.”*⁵¹ Ve şöyle buyurmuştur: *“Eğer insan habis, pis bir nefse sahipse Allah için amel etmekten usanır, ve İbadet etmek ona ağır gelir. onun bütün düşüncesi mücadele ve tartışma olur. Ona amel etmeyi teşvik edici bir hadis ulaştığında kıyasla ona muhalefet eder ve şöyle der: Bu sahih değildir. Çünkü onun görüşüne ve hevâsına uygun olanda Allah a İbadet edecek amel yoktur.”*

Sonuç

Taha Akyol tarafından yapılan bu çalışma pedagojik amaçları gerçekleştirme bakımından türünün en güzel örneklerindendir. Dinin şiddetle ifadesini temel alan tüm mezhepler ve örgütler, İslam’a ve Müslümanlar’a en büyük kötülüğü yapmaktadırlar. Şiddet olgusu, dinde temel referans kabul ettiğimiz Hz. Peygamber’in (as) hayatında arizi bir durumdur. Hz. Peygamber, Müslümanların mal ve can güvenliği tehlikeye düştüğünde savunmaya dayalı savaşlar yapmak zorunda bırakılmıştır. Değilse tüm ilahi dinlerin gayesi kurşun sıkmak değil gönüllere sevgi tohumcuklarını ekerek dünyayı bağüstana çevirmektir. Akyol’un düşünce dünyasında ki *dinin sosyal hayatta ki görünümü* yukarıda tasvir ettiğimiz anlatıma uygun düştüğünü sanmaktayız.

⁵⁰ İsmail, Ceytalî, *Şerhu Nuniyye*, cilt I, s. 24

⁵¹ Centalî, İsmail, *Kanâtiru’l Hayrât*, ss. 17-18

Dinin şiddetle ifadesini temel alan gerek Şîî gerekse Selefi yaklaşımlar farklı dini siyasi paradigmlar da önermektedirler. Bu paradigmlar, Akyol'un muhafazakâr bakışına göre sadece düşünce zenginliğine katkı sunan bir çerçeve değil aynı zamanda ülkemizin istiklalini tehlikeye sokacak ciddi bir tehdittir. Eserin genelinde ortaya konan yöntem Akyol'un önemsedığı tarih metodolojisine uygun olmamakla beraber ulaşılmak istenen pedagojik amaca uygun düşmektedir.

Bir eserin ilmi bir konuyu ele alması onu nesnel anlamda ilmi bir seviyeye taşımak için yeterli olmayabilir. Bir eseri ilmi yapan onun araştırma boyunca takip etmek zorunda olduğu yöntemdir. Bu bağlamda Akyol'un eserini akademik bir çalışmadan ziyade başarılı sanatsal bir etkinlik olarak değerlendirmek abartı sayılmamalıdır. Zira o kullandığı medyatik yöntemle bir amaca ulaşma yolundadır. Pazılı oluşturan parçaları İslam mezhepler tarihinin yöntemlerinin gerekli gördüğü ölçülere göre değil şuur altında aktif medyatik şablonlara göre biçimleyerek okurda, dini şiddetin sembolüğü haline gelen Hariciler'e karşı nefret duygusu oluşturmayı başardığını söyleyebiliriz.

Yazar, sosyal hadiselerin izahında sosyoloji birikimini çok başarılı bir şekilde kullanmıştır. Tarihi hadiseleri inanç haline getiren anlayıştan uzak kalmayı başarmıştır. İbn Haldun'dan ödünç aldığı hadari- bedevi gibi kavramlarla hadiselerin arkasındaki sosyal kanunları keşfetme çabası oldukça ufuk açıcudur. Ancak bu çabalara rağmen sonuçta bir ümmetin hafızası olan şe'ni tarih yöntemlerini öne çıkarmaktan ziyade Akyol ümmetin vicdanı olarak kabul gören milli tarihin amaçlarını tahakkuk ettirmeye çalışmıştır. Bu, mazide yapılan bazı açıklamaları daha baştan tümünden doğru kabul ederek yeni bir doğru inşa etmeye çalışmıştır. Ne yazık ki üretilen bu yeni doğru, kitapta eleştirilen fırkanın kendi kaynaklarının verdiği bilgilerle örtüşmemektedir.

İbâziler, Havaric'in yaşayan kolu olmayı kabul etmezler. Bu konuda elimizde sadece İbâzi kaynaklar olduğundan, İbâzi kaynakların çizmiş olduğu genel İbâzi çerçeveyi özetleyerek bu noktada, okuyucuya sınırlı da olsa bir mukayese alanı tanımak istiyoruz.

İslam'dan sudur eden fırkaların birçoğu hakkında ne yazık ki çok yanlış bilgilere sahibiz. Çok yanlış bilgilere sahip olduğumuz fırkalardan birisi de kuşkusuz İbâziye fırkasıdır. Uman başta olmak üzere İbâzî bölgelerde telif edilen eserler ve şimdilerde ortaya çıkan kadim İbâzî kaynakların bu yanlış algıları büyük ölçüde değiştireceği kanaatindeyim. Hatta önümüzdeki yılların İbâziye'nin yeniden keşfedildiği yıllar olacağını rahatlıkla söyleyebilirim.

Müslümanlar arasındaki kardeşliği ortadan kaldıran çok farklı sebepler var. Onlardan belki de en önemlisi, Müslümanlar arasındaki birlik ve beraberliği güçlendirmekle görevli bazı İslam bilginlerinin ayrılık ocağına odun taşımalarıdır. Ne yazık ki bazı fırka yazarları bu konuda büyük bir vebale sahiptirler.

Havâric üzerinden giderek İbâziye hakkında ileri sürülen bazı hususlara dikkat çekmek istiyoruz:

1- Bedevi ve cahil bir güruh suçlaması:

- a. Harici olarak ele alınan gurubun oluşum ve firkalaşma süreci yeterince dikkate alınmamıştır. Harici fırkalar olarak bilinen Ezarika ve Sufriyye gibi aşırı fırkalar ve onların aşırı görüşleri tüm fırkaların ortak görüşü gibi lanse edilmiştir.
- b. Tahkim kararı Sünnî kaynaklar yanında İbâzî kaynaklardan da okunduğunda görülecektir ki buradaki tartışma entelektüel bir temele oturmaktadır. Bedevi ve ilimden nasibi olmayan insanların böyle ilmi bir savunma ortaya koymaları imkansızdır.
- c. Ashab-ı Suffa'dan belli bir amaca yönelik ve sistemli ilk medrese "Nakaletü'l-İlim" adıyla İbâziler tarafından kurulmuştur. Başta beldelerden getirilen zeki çocukların Basra'da burslu okutulması sonra da kendi bölgelerine irşat için gönderilmeleri ancak ileri medeni toplumların yapabileceği bilimsel bir etkinliktir.
- d. Salim b. Zekvan'ın *Sîre'si*, Cabir b. Zeyd'in *Cevabât'ı Rabi'* b. Habîb'in *Müsned'i*, Abdullah b. İbâz'ın Abdülmelik b. Mervân'a yazdığı mektup dikkate alındığında tarih, fi-

- kıh, hadis ve siyasi tarihle ilgili kaleme alınmış ilk eserlerdir.
- e. Kuzey Afrika'da İbâziler ilmin gelişmesine ciddi katkılar sağlamışlardır.⁵² "Mektebetü'l-Masumiyye" adında bir kütüphane kurmuşlardır. Yaklaşık otuz bin ciltten esere sahip bu kütüphane Fatımiler tarafından yakılmıştır. Kütüphane bedevilerin değil ancak medeni toplumların ruhsal ihtiyacını karşılayan merkezlerdir.
- 2- Düzen Karşıtlığı: İslam tarihi Hz. Osman'ın ikinci altı yılından sonra anarşik bir sürece girmiştir. Yapılan iç savaşlarda Müslümanlar karşı karşıya gelmiş ve çok sayıda Müslüman ölmüştür. Bu durum İslam toplumunda bireysel ve kontrolsüz "öfke patlamalarına" yol açmıştır. İbâziye'nin fikri kurucusu Cabir b. Zeyd ve Rebi' gibi liderleri Emevi halifeleri ile iyi geçinmeye özen göstermişler. Onların arakasında namaz kılmışlar düzene katkı sağlamaya çalışmışlardır.
- 3- Hilafetin Kureyş'e ait bir hak oluşuna karşı çıkarak "ümmetin bir tarağın dişleri gibi eşitliğini" savunan İbâzilerdir. Daha o günde yani on dört asır önce demokratik bir tavır sergileyen onlardır. Bunlar nasıl bedevi insanlardır ki daha günden medeni sayılan diğer topluluklardan daha medeni görüşler ileri sürmüşlerdir.
- 4- Müslümanlar arasında ilk tarih eleştirisi İbâziler tarafından yapılmıştır. Onlar idarecileri salahatlarına takılmadan maharetleri açısından eleştiriye tabi tutmuşlardır. İbâziler tarafından başlatılan eleştirel tarih anlayışı devam ettirilebilseydi Müslümanların siyasal bilinçleri daha ileri bir noktaya gelebilirdi.
- 5- Mezhep Taassubu: İbâziler'in adaletsizliğe karşı etik bir mücadele verdikleri doğrudur. Ayrıca bu, Müslümanların yapması gereken bir görevdir. Ancak İbâziler Kuzey Afrika'da kurdukları

⁵² Geniş bilgi için bkz. Halifât, Avaz Muhammed, *Neş'etü'l-Hareketi'l-İbâziye*, Daru'l-Hikme, London, 2007, ss. 195-247.

Rüstemiler Devletinde Mutezile, Malikiyye ve Şii'lerle aynı çatı altında yaşamışlardır.

- 6- Son olarak şahsi bir anımı anlatmak istiyorum. Umân ziyaretlerimde Muhanna es-Sa'dî ve İsa Zekvânî isimli genç araştırmacılarla tanıştım. Umân'ın resmi mezhebi İbâziye olduğu için onların her daim İbâziye'den bahsetmelerini bekliyordum. Fakat onlar son derece itidalli davranıyorlardı. Bir gün çarşıda dolaşırken hayretimi dile getirerek niçin İbâziye hakkında konuşmadıklarını sordum. Muhannâ beni hayrete düşüren şu cevabı verdi: Burada başka mezheplere mensup Müslüman kardeşlerimiz de yaşıyor. Biz çarşıda, pazarda her yerde kendi mezhebimizi konuşursak diğer kardeşlerimizi incitmiş oluruz. İşte, mezhep taassubu ile param parça olmuş İslam ümmetinin vahdetini sağlayacak ilaç bu cevapta saklı demekten kendimi alamadım.

Gelinen noktada tarih ve insanlar büyük bir değişim içerisindedir. Bu bağlamda İstikbalimizi eskinin öfkeleri üzerine değil günün ihtiyaçlarını dikkatine alan bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bu noktada Salatanat-ı Uman müftüsü İbâzi Halilî tarafından kaleme alınan *Nebze et-Taassub el-Mezhebi* (Mezhep Taassubunu Terketmek) isimli eserde ısrarlı bir şekilde birlik çağrısı yapar. Dolayısı ile bu ihtiyacı zayıflatacak düşmanlıkları canlı tutmanın İslam'a da de Müslümanlar'a da bir faydası yoktur.

Bibliyografya

Abdulmecid b. Hamdi, *el-Medarisu'l-Kelamiyye bi İfrikiiyye ila Zuhuri'l-Eş'ariyye*, Tunus 1986.

Akyol, Taha, *Haricilik ve Şia*, İstanbul 1988.

- Ama Hangi Atatürk/ Ocak 2008 /3. baskı Mart 2008.

- Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes.
 - Ama Hangi Atatürk/ Ocak 2008 /3. baskı Mart 2008.
 - Medine'den Lozan'a / Kasım 2004.
 - Kitaplar Arasında / Haziran 2002/2. baskı Aralık 2005.
 - Hariciler ve Hizbullah, İslam Toplumlarında Terörün Kökleri / Mart 2000 / 3. baskı Nisan 2000.
 - Mezhep ve Devlet, Osmanlı'da ve İran'da / Ocak 1999 / 7. baskı Kasım 2006.
 - Hayat Yolunda, Gençler İçin Anılar ve Öneriler / Kasım 1997 / 8. baskı Ekim 2007.
 - Bilim ve Yanılgı / 1997 / 5. baskı Aralık 2005.
- Bağdadî, Abdulkahir b. Tâhir b. Muhammed, *el-Fark Beyne'l-Firak*, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd) Beyrut 1990.
- Başarslan, Suzan, "Medya İntiharlarının Artışında Ne Kadar Etkili" ss. 9-11, www.derindüşünce.org
- Câbir bin Zeyd, *Resâil İmam Câbir b. Zeyd*, (thk. Ferhât b. Alî Ca'birî) Sîb, 2014.
- Çağatay, Neşet; Çubukçu, İbrahim Agâh, *İslam Mezhepleri Tarihi*, İlahiyat Fakültesi Yayınları Ankara, trz.
- Dercîni, Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Saîd, *Kitâb Tabakâti'l-Maşâyih bi'l-Magrib*, (thk. İbrahim Tallay) c.II, Beyrut 1974.
- Ezkevi, Serhân b. Saîd, *Keşfu'l-Gummeti'l Câmi' li Ahbâri'l- Ümmeti*, Oman 2012, cilt, IV.
- Eş'arî, *Makâlâtu'l-İslamiyyîn ve'htilâfu'l-Musallîn*, (thk. Hellmut Ritter) Wiesbaden 1980.
- Günay, Rafet, "Medyanın insanlar Üzerindeki Olumsuz Etkileri" , www.derindüşünce.org
- el-Hâdî, Seyf b. Sâlim, *el-İbâziye ve'l-Malikiyye*, C. I, byy, 2011.
- Halîfât, Avaz Muhammed, *Neş'etü'l-Hareketi'l-İbâziye*, Daru'l- Hikme, London, 2007
- İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, (Çev. Mehmet Keskin) İstanbul 1994.
- İbn Teymiyye, Takiyyüddin Ahmed b. Abdi'l-Hâlim, *Minhâcü's-Sünneti'n-Nebeviyye fi Nakzı Kelâmi's-Şîa ve'l-Kaderiyye*, (thk. Muhammed Reşâd Sâlim), 1986, cilt V, byy. 1986.

el- İzkevî, Serhân b. Saîd, *Keşfu'l-Gumme*, (thk. Muhammed Habîb Salih, Mahmud b. Mubarek es-Selîmî) c. IV, Saltanat-ı Uman 2012.

Kejanlıoğlu, Beybin." BİA Yerel Medya Eğitim Programı" trz. Ankara.

Mikail, el-Nur, *KGB Albaylığından Devlet Başkanlığına*, Putin Dönemi Rusya, İstanbul 2007.

el-Mugirri, Ebu'l-Abbas Ahmed, *Nefhu't-Tîb*, C. IV, Beyrut trz.

Nalçaoğlu, Halil, *Medya ve Toplum*, Ips İletişim Vakfı Yayınları, İst. 2003.

en-Nâmî, Amr Halife, *Dirâsât ani'l-İbâziyye*, byy, trz.

Necip Fazıl, *İlim Beldesinin Kapısı Hz. Ali*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul trz.

Onat, Hasan, Kutlu, Sönmez, (editör) İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı, Onat, Hasan; Ateş, Orhan, "Haricilik" kısmı, Ankara 2012.

Refref, Zeytin, *İran'a Nasıl Bakmalı*, Ankara- 1986.

Richard Maxwell: *Herbert Schiller* (Critical Media Studies), Rowman 1993.

Watt, W. Montgomery, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, (Çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara 2010.

Yusuf, Cevdet Abdulkerim, *Alkâtu'l-Hariciyyeti Lidevleti'r-Rüstemiyye*, Cezayir 1984.

Yıldız Harun, *Kendi Kaynaklarından Haricilik*, Ankara 2010.

